

نشست علمی درباره روش‌های تعیین جهت قبله و اوقات شرعی

دکتر نسرین احمدیان شالچی^۱

عبادات که مهم‌ترین آنها نماز و روزه است، از اهمیت بسیاری در دین اسلام و میان مسلمان برخوردار است. انجام این دو فریضه وابستگی زیادی به زمان‌شناسی و جهت‌یابی دقیق دارد. نمازگزار باید به سوی قبله نماز گزارد و نمازها را در حد فاصل زمان‌های مشخصی بخواند. شروع و پایان ماه مبارک رمضان به رؤیت هلال ماه وابسته است که آن‌هم در زمان مشخصی قابل دیدن است و مدت روزه گرفتن نیز به زمان‌شناسی نیاز دارد.

در سال‌های نخست ظهور اسلام به دلیل تمرکز مسلمانان در مکه و مدینه زمان‌شناسی و جهت‌یابی به راحتی انجام می‌شده است، اما با گسترش اسلام در اقصی نقاط جهان این موضوعات برای مسلمانان از اهمیت بیشتری برخوردار شد، به گونه‌ای که در علم نجوم اسلامی روش‌های تعیین جهت قبله و تعیین اوقات شرعی از مباحث اصلی است و توجه به ساخت و کاربرد اسطرلاب در میان مسلمان تا حد زیادی وابسته به همین موضوعات است.

گروه نجوم اسلامی بنیاد پژوهش‌های اسلامی که در سال ۱۳۶۴ شکل گرفت و در سال ۱۳۸۰ در گروه جغرافیا ادغام شد، فعالیت یکی از کارگروه‌های آن در زمینه تهیه و ساخت اسطرلاب، تعیین اوقات شرعی نقاط مختلف کشور، تعیین جهت قبله و

۱. بنیاد پژوهش‌های اسلامی - مدیر گروه جغرافیای ممالک اسلامی.

رؤیت هلال ماه به‌ویژه در ماه رمضان بود. شماری از آثاری که حاصل این فعالیت‌هاست و بنیاد پژوهش‌های اسلامی آنها را به چاپ رسانده عبارتند از:

استیعاب الوجوه الممكنة فی صنعة الاضطراب، اطلس قبله‌نما، اوقات شرعی استان اصفهان، اوقات شرعی استان فارس، اوقات شرعی شهرستان‌های استان خراسان، اوقات شرعی استان هرمزگان، اوقات شرعی مراکز استان‌های جمهوری اسلامی ایران، اوقات شرعی شهرستان‌ها (۳۲ جلد)، تحفه حاتمی، ستاره‌شناسی زمان‌های اسلامی، ماه نو، مبانی علمی رؤیت هلال، هدایت طلاب به دانش اضطراب، اصول و مبانی جغرافیای ریاضی و جغرافیای ریاضی (زمین در فضا).

همچنین ساخت اضطراب که نمونه بزرگ آن در موزه مرکزی آستان قدس رضوی در معرض دید عموم است و نمونه کوچک‌تر در نمایشگاه آثار بنیاد پژوهش‌های اسلامی، در محل ساختمان بنیاد نگهداری می‌شود، از دستاوردهای مهم گروه به شمار می‌رود.

در ادامه فعالیت‌های گروه جغرافیای ممالک اسلامی و نجوم اسلامی پیرامون مباحث قبله‌یابی و تعیین اوقات شرعی، در نیمه شهریور ماه سال جاری کارگاهی آموزشی در محل ساختمان بنیاد پژوهش‌های اسلامی برگزار شد. عنوان کارگاه «اوقات شرعی از منظر فقه و نجوم» بود و مهمانان آن را حجة الاسلام علی‌رضا موحدنژاد (رئیس کمیته علمی ستاد استهلال دفتر مقام معظم رهبری و عضو هیئت علمی دانشگاه صنعتی شریف) و حجة الاسلام دکتر محمدعلی قربانی (عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی و عضو کمیته علمی نهضت تولید علم) تشکیل می‌دادند. شرکت‌کنندگان در کارگاه شماری از پژوهشگرانی بودند که زمینه فعالیت‌های آنان با موضوع کارگاه همخوانی داشت.

در این کارگاه پس از انجام مراسم مقدماتی، ابتدا مدیر گروه جغرافیای بنیاد پژوهش‌های اسلامی گزارشی از فعالیت‌های گروه را بیان نمود و آن‌گاه بخش اصلی کارگاه با سخنان دکتر موحدنژاد آغاز شد. مباحث مطرح شده در کارگاه - که بیشتر به شکل بحث و محاوره و پرسش و پاسخ بود - درباره نظریات فقهی، شرعی و

علمی در تعیین زمان دقیق اوقات شرعی بود و درباره معیارهای تشخیص زمان طلوع فجر، ظهر، غروب خورشید و نیمه شب تبادل نظر شد و ابهامات موجود و دیدگاه‌های گوناگون مطرح گردید و مورد ارزیابی قرار گرفت. در بخش پایانی کارگاه دکتر محمدعلی قربانی ضمن ارائه گزارشی از برخی کارهای پژوهشی و کاربردی خود، به معرفی اسطربلابی پرداخت که خود ساخته است و با استفاده از آن به سرعت و به آسانی می‌توان اوقات شرعی را به دست آورد، صور فلکی را در آسمان دید، جهت قبله را تعیین کرد و... .

کارگاه با تشکر معاونت خدمات پژوهشی بنیاد از مهمانان به پایان رسید، اما مقدمات برگزاری جلسه‌ای پیرامون قبله را فراهم کرد؛ جلسه‌ای که در تاریخ ۲۶ شهریور ماه در تالار شیخ طوسی بنیاد پژوهشهای اسلامی برگزار شد. عنوان این گردهمایی که پنجمین نشست علمی ماه بنیاد به شمار می‌رفت، «قبله، پدیده‌های جغرافیایی و نجوم اسلامی» با یادی از شادروان دکتر عباس سعیدی رضوانی بود.

شرکت‌کنندگان را در پنجمین گردهمایی بنیاد، اعضای بنیاد پژوهشهای اسلامی، استادان دانشگاه و حوزه و شماری از نزدیکان و خویشان زنده‌یاد دکتر عباس سعیدی رضوانی تشکیل می‌دادند. همانند همه گردهمایی‌ها جلسه با تلاوت قرآن مجید آغاز شد. پس از اعلام برنامه، آقای دکتر محمدمهدی رکنی یزدی، استاد بازنشسته دانشگاه فردوسی مشهد و مدیر مسئول و سردبیر مجله مشکوة به سخنرانی پرداخت و با استناد به آیات قرآنی اهمیت نجوم اسلامی را مطرح کرد. ایشان بخش پایانی سخنان خود را به طرح فعالیت‌ها و تلاش‌های دکتر سعیدی رضوانی اختصاص داد، یاد و خاطره ایشان را گرامی داشت.

در ادامه، مدیر گروه جغرافیا گزارش کوتاهی از بیست و هشت سال فعالیت گروه جغرافیای ممالک اسلامی و نجوم اسلامی ارائه کرد و به‌ویژه به سمینارهای برگزار شده، کتاب‌ها و مقالات جغرافیایی منتشر شده و پژوهش‌های شادروان دکتر تقی عدالتی، زنده‌یاد دکتر ابوالفضل نبئی و حجة الاسلام والمسلمین جوادی

باغسنگانی در ابعاد گوناگون نجوم اسلامی اشاره نمود.

سخنران بعدی حجة الاسلام والمسلمین مهدی سهرابی، مدیر گروه نجوم پژوهشگاه علوم و حیانی معراج بود که سخنان خود را به موضوع قبله و روش‌های تعیین جهت قبله اختصاص داده بود. ایشان از چهار منظر فقه، جغرافیا، مثلثات کروی و نجوم کروی روش‌های جهت‌یابی قبله را مطرح نموده، مورد بررسی قرار داد. وی در پایان سخنرانی خود به شبهات و پرسش‌های حاضران پاسخ داد.

آخرین سخنران جلسه دکتر محمود سعیدی رضوانی، دانشیار دانشگاه فردوسی و فرزند شادروان دکتر عباس سعیدی رضوانی بود. ذکر خصوصیات اخلاقی، اخلاص و ایمان و تعهد پدر نسبت به انقلاب اسلامی، محورهای اصلی صحبت‌های ایشان را تشکیل می‌داد که با ذکر خاطراتی از مرحوم دکتر سعیدی همراه شده بود.

در پایان نشست، دکتر امیر سلمانی رحیمی، مدیر خدمات پژوهشی بنیاد از تهیه لوح یادبود و اهدای آن به خانواده دکتر سعیدی خبر داد که دکتر علی محمد برادران رفیعی، استادیار بازنشسته دانشگاه فردوسی مشهد و معاونت فرهنگی سابق آستان قدس رضوی و عضو هیأت مدیره بنیاد آن را به همسر آن مرحوم تقدیم کرد.

شایان ذکر است که بنیاد پژوهش‌های اسلامی کتابی با عنوان *کارآمدی در دانش و مدیریت، نگاهی به زندگی و آثار شادروان دکتر عباس سعیدی رضوانی* منتشر کرد که در این نشست علمی در اختیار شرکت‌کنندگان قرار گرفت. این کتاب که در مدت بسیار کوتاهی آماده چاپ شد، شامل دو فصل است. فصل نخست به مطالبی اختصاص دارد که شماری از دانشجویان و آشنایان آن فقید درباره ویژگی‌های اخلاقی و شخصیتی ایشان نوشته‌اند و فصل دیگر، نمونه‌هایی از مقالات دکتر سعیدی است. همچنین نمایشگاهی از آثار نجومی چاپ شده بنیاد پژوهش‌های اسلامی و آثار دکتر عباس سعیدی رضوانی در کنار محل برگزاری نشست تدارک دیده شده بود.